

Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı.
Bildiri ve Tartışmalar. 7-9 Nisan 2005. Malatya: İnönü Üniversitesi yay. 2005. 109-
121.

MEDRESELER VE İMAM-HATİP LİSELERİ

Prof.Dr. Mustafa Ergün
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Özet:

19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitimin Batılılaşması sırasında medreselerle ilgilenilmedi. Devlet tüm yatırımlarını Batı tipi eğitim kurumları kurmak için harcadı. Medreselerin gerek yönetici kadrosu gerekse maddi imkanlarının olmaması, orada yapılacak reformu geciktirdi.

Ancak 20. yüzyıl başlarında medreselerde reform yapılması önerileri ortaya çıkmaya başladı. Bunlardan bazıları Osmanlının son döneminde uygulamaya da konuldu. Ancak medreseler 1924 yılında kapatılınca bu reformların sonucu görülemedi.

Bildiride iki husus üzerinde durulacaktır:

1) Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun esas amacı medreseleri kapatmak idi. Bu kurumlar Eğitim Bakanlığına bağlı değildi, bağlı olduğu yönetim grubu da bu reformu yapamayacak durumda idi. Teknik olarak medreseler, Eğitim Bakanlığına bağlanarak kapatma kararı alınabilmiştir. Medreseler kapandıktan sonra bunun katı uygulamasından vazgeçilmiştir.

2) Medreselerin kapandığı sırada uyguladığı ders programı ile 1950'den sonra açılan İmam-Hatip Liselerinin ders programları aynıdır. Dolayısıyla medreseler 1950'den sonra yeniden açılmıştır. Özellikle İmam-Hatip Liselerine kız öğrenciler de alınmaya başladıktan sonra bunların meslek lisesi olma özelliği kaybolmuş, genel lise haline gelmiştir.

Giriş

Osmanlı modernleşme ve batılılaşma döneminde bu çabalarına en çok karşı çıkan gruplar, Yeniçeri Ocağını ve medrese mensupları idi. Askeri sistemin yenileşmesi çalışmaları biraz ilerleyince, 1826 yılında usta taktikler uygulanarak Yeniçeri Ocağı kapatıldı. Medreseler ise sivil hayatta hala fonksiyonları devam ettiği için kapatılmadı.

Medrese mezunlarının işlevini göreceklemanlar (memurlar, adliye ve sivil yönetim amirleri) 1840'lı yıllardan itibaren Batı tipinde yetiştirilmeye başlandı.

Memur mektepleri, öğretmen okulları, dini sistemin dışında ilkokullar, ortaokullar (rüşdiyeler), liseler (idadi ve sultaniler), daha önemlisi Mülkiye ve Hukuk mektepleri açıldı. Devlet tüm Batılılaşma dönemi boyunca yatırımı Batı tipi okullara yaptı ve buralardan mezun olanları istihdam etti. Dolayısıyla medrese çıkışlılarının devlet hizmetinde etkileri kalmadı ve sadece dini hizmetler alanında sosyal/kamusal görev yapmaya başladılar.

Medreseler tek başına kaldıklarında da –özellikle 20.yüzyıl başlarında- yeni düzenlemelere karşı çıkmaya devam ettiler. Osmanlı Devleti yıkılıp yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, kurumsal düzenlemeler içinde şeri mahkemeler, hilafet, şeyhülislamlık, tüm tekke ve zaviyeler kapatılır ve kaldırılken medreseler de kapatıldı.

Medreseler niçin kapatıldı?

Medreselerdeki bozulma

Çünkü bozulmuştu, çürümüşü, ölmek üzereydi. Bin yıllık bir eğitim kurumumuz, tarihte çok önemli fonksiyonlar görmüş olan bu kurum daha Kanunî zamanından itibaren ciddi sorunlarla karşılaşmaya başlamıştı ve alınan tüm önlemlere rağmen daha sonraki yıllarda da bozulma yayılarak ve çeşitlenerek büyümüştür.

Neden bozuldu? Hocazadeler, Fenarizadeler gibi bazı ulema soyları ortaya çıkmıştır. Bu “beşik ulemalığı” gibi ciddi istihdam sorunları başlattı¹. Birçok “mevali gözdeler”, soylarının adından faydalanarak kısa zamanda üst rütbelere yükselmişlerdir. İltimas ve rüşvetle pek çok kişi kadılık ve müderrislik görevlerine atanmışlardır. Bu şekilde müderris olanlar medresede ders vermemeye başlamışlardır.

Medreselerin öğretim programları alabildiğine karışmış; XVI. yüzyılın ilk yarısında 2-3 yıl olarak belirlenen öğretim süreleri, aynı yüzyılın ikinci yarısında bir yıl, altı ay, üç ay gibi giderek azalmıştır. Doğal olarak bu kısalan süre içinde uygulanması öngörülen ders programı da giderek küçültülmüş, kuşa çevrilmiştir.

Ayrıca büyük bir yersiz-yurtsuz insanlar topluluğu, vakıfların yatacak yer ve yemek sağlama maddelerinden dolayı medrese, imaret ve tekkelerde toplanmışlardır. Bu şekilde medreselerde toplanan insanlar, medreselerin barındırma, beslenme giderinin çok üstüne çıkmışlardır. Önce Rumeli’de başlayan medrese öğrencilerinin isyanları, kısa zamanda Anadolu’ya da yayılmıştır.

Medreselerdeki reform çabaları

Medreselerin Osmanlıda düzene konulduğu 1457 ile tekamüle erişip son şeklini aldığı 1557 yılından sonra, 19.yüzyıl sonlarına kadar önemli bir gelişme

---

¹ Hocazadelere, büluğ çağına geldiğinde "Dâhil elli" derecesinde müderrislikler, Müftüzadelere "Hariç", Kadıasker oğullarına "ibtidai kırklı", İstanbul kadılarının oğullarına da “yirmibeşli”, “otuzlu” medreseler verilmesi âdet olmuştur.

olmamış ve başarılı bir ıslahat yapılamamıştır. Yapılmak istenen bütün ıslahatın dayandığı tek esas nokta şudur: Bütün bozuklukların ana kaynağı iltimas yapmak, kanun ve tüzükleri hiçe saymaktır. Ne padişahın ne medresenin başında olan şeyhülislam ve ne de kazaskerlerin gerçek ıslahat yapmalarına imkân yoktu ve olamadı.

1867'de medrese alimleri tarafından kurulan onbeş kişilik ilmi bir heyetin medreselerdeki öğretimin düzeltilmesi hususunda bir rapor yazmışlar ve program düzeltilmesi yapmak istemişlerdir. O zamana kadar, yapılmaya çalışılan bütün ıslahat teşebbüsleri hep Sultan Fatih'in veya Kanuni'nin medreselerinde vaz edilmiş olan ders programlarının ve tüzüklerinin iyi uygulanmadığından şikayet edilmekte ve ıslahatın eski tüzükleri uygulamak ve eksikleri, yeni maddelerle desteklemekten ileri gitmediği görülüyordu. 1867 tarihli medrese ders ıslahatı programı derslerin okunma sürelerini ve tahsilin kaç senede biteceği müddetini nizama sokmasıdır. Bu program kendiliğinden medreselerde ve cami derslerinde müderrisler tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

1897 yılında medrese ile ilgili bir kitapçık neşreden Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin, medresede yeni müsbet ilimlerin konmasını müdafaa etmiştir. Çünkü müspet ilimler çok gelişmiştir. Medreselerde müsbet ilimlere dair okunan ilmi hesap, cebir, hendese, heyet, hikmeti tabiiye eskimiştir. İlmi kelimeler kitapları da bu eski tabiat felsefesiyle doludur. Şeyh efendi, programını verdiği medreseyi idadi seviyesinde orta tahsil kabul ediyor ve bu tahsili bitiren kimsenin imtihanla zamanın da mevcut olan her türlü tahsili yapmayı öneriyordu. Tıp, Mülkiye, Hukuk mekteplerine, girebileceklerdi. Böylece her sahada daha mükemmel bilgi ile mücehhez doktor, idareci, hekim ve kaymakam yetişmiş olacaktır. Ayrıca medreselere Fransızca derslerinin konmasını da uygun görmekteydi.

20 yüzyıl başlarında medreseler artık tamamen Batı tipi okullar modeline geçmek için çabalıyordu. Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi zamanında Şubat 1910'da Medaris-i İlmiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Medreseler Ders Vekaleti tarafından yönetilecekti. Öğretim, öğrenciler diğer okullardaki gibi sıkı kayıt ve düzene alınacaktı. Bu Nizamnameye göre tüm medrese öğrenimi 12 yıla çıkarılmış, programda; Matematik, Geometri, Fizik, Kimya, Astronomi, Kozmografya, Tarih, Coğrafya, Farsça gibi derslere yer verilmiştir. Eylül 1914'te Şeyhülislâm ve Evkaf-ı Hümayun Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin gayretleriyle Islah-ı Medaris Nizamnamesi çıkartılmıştır. Bu nizamname ile İstanbul Medreseleri "Darü'l-Hilafet'il-Aliyye Medreseleri" adı altında toplanmıştır. Medreseler, Tali Kısım-ı Evvel, Tali Kısım-ı Ali olarak üç devreye ayrılmıştır. Her kısmın süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Her kısım dört sınıfa, her sınıf ise dört şubeye bölünmüştür. Bu Nizamname ile medreseler, Maarif Nezareti'nin mekteplerine benzetilmek istenmiş, bu amaçla ders programlarına Batı Dilleri, Farsça, Tarih, Coğrafya, Heyet, Mekanik, Müsellesat, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim, Terbiye-i Bedeniye, Hıfzısıhha, Usul-i Defteri, İlm-i İçtimai, İlm-i Nefs, Felsefe, Malumat-ı İktisadiye ve Maliye gibi dersler konulmuştur.

1854 yılında şer'îye mahkemelerine Kadı ve Naip yetiştirmek amacıyla açılan Mekteb-i Nüvvab'ın adı 1910 yılında Mekteb-i Kuzat olarak değiştirilmiştir. 1912

yılında İslâm dininin yayılmasını sağlayacak ve propagandasını yapabilecek misyoner vaizlerin yetiştirilmesi amacıyla 1912 yılında İstanbul'da Medresetü'l-Vaizin, 1913 yılının sonlarına doğru, imam-hatip ve müezzinlerin yetiştirilmesi amacıyla da "Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba" açılmıştır. Medresetü'l Vaizin savaş yıllarında pek başarılı olamamış ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba ile birleştirilerek "Medresetü'l-İrşad" adını almıştır. 1915 yılında ise "Medresetü'l-Hattatin" açılmıştır. 1917 yılında, Darü'l-Hilafeti'l-Aliye medresesinin yüksek kısmının da üzerinde uzmanlar yetiştirilmek amacıyla kurulması tasarlanan ancak vakitlerde kurulamayan "Medresetü'l-Mütehassisin" kurulmuştur.

Ankara hükümeti de 1921'de Medaris-i İlmiye Nizamnamesi çıkartarak, Osmanlı'nın son dönemindeki medrese ıslahat girişimlerinin kendileri tarafından da sürdürüleceği izlenimini vermiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Medreselerin kapatılması

Osmanlı Devleti, Batılılaşma mecburiyetinde kaldıktan sonra kendi eski kurumlarına dokunmadan, onların yanı sıra Batılı kurumları kurup desteklemeye başladı. Bu, hemen her alanda böyle oldu.

İmparatorluğun eski askerî düzenini yıkmadan, onların yanı sıra batı örneğinde subaylar yetiştirmeye, ordular kurmaya başladılar. Ancak Batı tipi ordu kurulmasına yeniçeriler kanlı şekilde karşı çıktıklarından dolayı, bu kurum zorla kaldırılmak zorunda kaldı.

Hukuk alanında bir taraftan Fransız ceza ve usul-ü muhakeme yasaları, ticaret yasaları çevrilip uygulanıyor; bir yandan kısas, diyet gibi şer'î hukuk kuralları kaldırılmıyor, "Mecelle" hazırlatılıyordu. Bir taraftan Hukuk okulları Batı yasalarına göre hâkimler çıkarıyor, bir taraftan da Mekteb-i Kudat ve medreseler fıkıha göre hükümler verecek kadılar yetiştiriyordu.

Eğitim alanında bu ikilik çok daha çeşitli şekillerde ortaya çıkıyordu. Askerî okular tarzında kurulan Batı örneğinde eğitim kurumları iyice yerleştikten sonra, XIX. yüzyılın ortalarına doğru Batı örneğinde ilk sivil okullar kurulmaya başlamıştı. İlk kurulan Batı tipi okullar, Fransız örneğine göre örgütlenen Osmanlı devlet dairelerine memur yetiştirmeye yönelikti. 1845'ten itibaren de Osmanlı eğitim sistemi, Batı eğitim sistemlerine göre ilk, orta ve yüksek öğretim kademeleri olarak örgütlenmeye başlamış; sıbyan mekteplerini ilköğretim düzeyi kabul edip, orta ve yüksek öğretim kademelerini kurma çalışmalarına başlamıştı.

Medreseler, bu hareketlere engel olucu biçimde karşı çıkmadı. Gereğinde doğal müttefikleri oluveren Yeniçeri Ocağı ortadan kalkmış, onun yerine Batı örneğine göre yetişmiş, kendilerinin karşısında bir Ordu vardı. Hükümet kendilerini değil, Batı tipi kurumları destekliyordu. Esasen medreseler de kendi bünyeleri itibarıyla en zayıf dönemlerinde bulunuyordu. Yeni kurulan Devlet örgütünü benimseyip te görev almaya teşne değillerdi.

Osmanlı hükûmetleri de başlangıçta doğrudan doğruya medreseleri hedef almamış, ilk ve ortaöğretim düzeyinde çalışmıştır. İlköğretim düzeyinde önce Sıbyan Mektepleri ıslah edilmek istenmiş, bu mümkün olmayınca, Devlet "ibtidai" adlı ilkokullar kurmaya ve modern ders araç ve gereçleriyle modern öğretim metodlarını bu okullarda uygulamaya başlamıştır. Şahıs ve derneklerin kurduğu bu tip ibtidaiileri de desteklemiştir. Sıbyan mektebi taraftarları bu modern girişimlere karşı çıkıp modern ders araçlarını, sıraları kırıp yakmalarının dışında yalnız Türkiye'de değil, Kırım, Kazan Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki "usul-ü cedîd" hareketi sonunda başarılı oldu. Batı tipi öğretmenler, Devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirildi. Ama öte yandan köy ve mahalle imamlarıyla eşlerinin yönetimindeki sıbyan mekteplerine, mahalle mekteplerine de dokunulmadı. Esasen bunların pek çoğu vakıf kuruluşları olduğu için, devlet bunları doğrudan kapatmayı da göze alamıyordu.

Medreseler de vakıf kuruluşları oldukları için, devletin bunlardan desteğini çekmesine rağmen, yaşamaya devam etti. II. Abdülhamit döneminde medreselere kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda kişinin medreselere hücum etmesine yol açmış; bu da medreselere ilgiyi arttırmış, ama bir yandan da onların çöküşünü hızlandırmış, reform girişimlerini engellemiştir. Ama medreseler hem ortaöğretim hem de yüksek öğretim düzeyinde eğitim kurumları olarak Batı tipi rüşdiyelerin, idadilerin, sultanilerin, yüksek okullar ve Dârülfünun yanibaşında yaşamaya, öğretim yapmaya, öğrenci yetiştirmeye devam etmişlerdir. Üstelik medreseden yetişenlerle mektepten yetişenler az-çok birbirlerine zıt hayat görüşlerinde kişiler olmuşlardır. "Alaylı" ve "mektepli" subayların birbirlerine düşmanlığı gibi, medreseden yetişenlerle mektepten yetişenler de birbirlerine düşman olmuşlardır. "Mektep programlarında" din derslerinin ve ibadetlerin zorunlu olması, bazı bilim dallarının dinin süzgecinden geçirilmesi, İslâm inançlarına aykırı şeyler anlatılmaması vs.. bu düşmanlığı engellememiştir.

Cumhuriyet hükûmeti kurulduğunda, Osmanlı Tanzimat ve Meşrûtiyet dönemlerinin eseri olan mektep-medrese ikiliği aynen devam ediyordu. İkinci Meşrûtiyetten itibaren medreselerde girişilen ıslah teşebbüsleri, bu ikiliği bozma yolunda bir şey yapamamıştı. İkinci Meşrûtiyet döneminde askerî rüşdiyelerin Maarif Nezâretine devredilmesi ve bozulmak üzere olan medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maarife devredilmesi gibi "tevhid-i tedrisat"ın bazı ön adımları atılmıştı ama, medrese-mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu aynen devam ediyordu. Tevhid-i tedrisat, İttihat ve Terakki Fırkasının 1916 Kongresinden itibaren ciddi biçimde tartışılmaya da başlanmıştı.

M. Kemâl, daha 1921 Maarif Kongresi'nde, geriliğimizin asıl nedeninin eski eğitim-öğretim metodları olduğunu vurgulamış; millî eğitim programının eski devrin hurafelerinden, yabancı fikirlerden tamamen uzak hazırlanmasını istemişti.

Bursa'da İstanbul öğretmenlerine yaptığı konuşmada da fikirleri safsatalardan, akıl ve mantığa uymayan inanç ve geleneklerden temizlemeyi, bilim ve fen düsturlarını rehber edinmeyi tavsiye etmiştir. Mustafa Kemâl, 1922 Martında Sovyet elçisi Arolov'la birlikte Konya okullarını gezerken, medrese hocalarını azarlamış ve Aralov'a savaş bitince onlarla "ciddî" konuşacağını söylemişti.

1923 şubatında ise İzmir'de halkla yaptığı sohbet toplantılarında medreselerin o zamanki durumundan bahsederek, medreseler ve evkaf konusunda yapılacaklara karşı çıkanların, bunu ne hak ve yetkiyle yaptıklarını soruyor ve şöyle diyordu: *"Milletimizin, memleketimizin Dârülrıfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın, erkek aynı surette oradan çıkmalıdır."*

M. Kemâl, TBMM'nin dördüncü yıl açılış nutkunda ise ülkenin genel eğitim durumu hakkında bilgi verdikten sonra şöyle diyordu: *"Efendiler, evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fûnun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecat-ı tahsiliyeye kadar terbiye ve tedrisatta vahdet, heyet-i içtimaiyemizin terakki ve taâlisi nokta-ı nazarından pek mühimdir. Bu sebeple Şer'îye Vekâletiyle Maarif Vekâletinin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şâyandır."*

Bundan sonra 1923 yılında öğretimin birleştirilmesi konusu tartışılmaya başlandı. Muallime ve Muallimler Derneği'nin düzenlediği Eğitim Konferanslarında bu konu da işlenmeye başlandı. Bu konferanslardan birinde konuşan Kâzım Karabekir Paşa, sürekli bir savaş olan iktisat mücâdelesinde gerekli cüret ve girişimi ancak eğitim birliğinin sağlayabileceğini; eğitimde birlik olması için yönetimde birlik olması gerektiğini, bu nedenle de eğitimde merkezileşmeye gidilmesi gerektiğini vurgulayarak, şöyle demiştir: *"Bir milletin terbiye-i bedeniye, terbiye-i fikriye ve ahlâkiyesinin birliği, düşünce birliğini vücuda getirir."*

Gene bu konferansların birinde konuşan eski Eğitim Bakanlarından Hamdullah Suphi, "mektep düşmanı" sıbyan ve medrese taraftarlarının yeni eğitime ve öğretmenlere karşı halkı kışkırtmaya devam ettiklerini, ailenin okul eğitimine karışamayacağını belirterek şöyle diyordu: *"Ben bir tek maarif biliyorum; o da Devlet Maarifidir. İstikamet bir, emir bir, hedef bir, maişet ve terakki bir olmalıdır."* Hamdullah Suphi'ye göre çocuk devletin istediği biçimde yetişmelidir. Bazıları ise ilk ve ortaöğretimin "maarif mekteplerinde" yapılmasını, ama yüksek öğretimde Maarif Vekâleti'nin yanısıra Meşihat ve Evkaf idarelerinin de hükmü olması gerektiğini savunuyorlardı. "Vahdet-i tedris" çoğu kimselerce yanlış anlaşılıyordu. Bazıları bunu programlarda birlik gibi görünerek, bu alanda pedagojik tartışmalara giriyorlardı. Oysa programlar yörelere göre değişebilirdi. Önemli olan bütün yurttaki bir tek eğitimin, millî eğitimin verilmesi idi.

Mustafa Kemâl, 8 Nisan 1923'de milletvekilleri seçimleri dolayısıyla yayınladığı dokuz ilkenin sekizincisinde de ilköğretim düzeyinde öğretimin birleştirilmesi gerektiğinden bahsediyordu.

Atatürk, büyük nutkunda 1923'leri anlatırken Cumhuriyetin ilânı, hilafetin ve Şer'îye Vekâleti'nin kaldırılması, medreselerin ve tekkelerin kapatılması vs.. bazı hususların, câhil ve gericilerin bütün milleti kışkırtmalarına yer vermemek için programlara konmadığını, bu sorunları halletmek için münasip zamanı beklediğini anlatmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kânûnu

M. Kemâl, 1 Mart 1924'te TBMM'ni açış konuşmasında öğretimin birleştirilmesi konusuna gene değinmiş ve şöyle demiştir: *"Milletin ârayı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhid-i umdesinin bilâ ifata-i an tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda teahhurun zararları ve bu yolda tehalükün ciddî ve derin semereleri seri kararınıza vesile-i tecelli olmalıdır."*

Ertesi günkü Halk Fırkası toplantısında da Meclis'e sunulacak Şer'îye ve Evkaf Vekâletlerinin lağvı ve Tevhid-i Tedrisat Kânûnu tartışıldı. Son yasa taslağı madde madde görüşülerek, gerekli değişiklikler yapıldı ve kabul edildi.

3 Mart 1924 tarihinde ise TBMM, Şer'îye ve Evkaf Vekaletlerini kaldıran yasayı kabul ettikten sonra, Tevhid-i Tedrisat yasası görüşülmeye başlandı. Yasa tasarasını sunanlar, bunun Tanzimattan beri süregelen, iki eğitim, değişik fikir ve duyguda iki insan problemini çözeceğini, eğitim sisteminin artık bir millet yetiştireceğini söylüyorlardu. Mecliste kabul edilen yasanın ana maddeleri şunlardı:

"Madde 1- Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2- Şer'îye ve Evkâf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan biçümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3- Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtib ve medarise tahsis olunan mebalîğ, Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4- Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dârülfünunda bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyyenin ifası vazifesiyle mükelef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.

Madde 5- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiyye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-ı Milliyeye merbut olan askerî rüşdi ve idadilerle, Sıhhiye Vekâletine merbut olan Darüleytamlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkur rüşdi ve idadilerde bulunan heyet-i talimiyelerin cihet-i irtibatları âtiyen ait olacağı Vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edecektir."

Bu yasanın Meclisten çıkmasından sonra, yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirildi. Bakan, bu konu ile ilgili olarak verdiği demeçte şöyle diyordu: *"Memlekette medenî ve asrî bir kemâli temin edecek bir terbiye ve maarif siyasetini Meclis-i Âlinin son mukarreratı tespit ve irae etmiştir. Bu kararları vuzuh ve sarahatle tatbik etmek ve bütün Maarif mes'elelerini, tedrisatı, umumi terbiye cereyanlarını Cumhuriyetin ruh-u esasîyesine mutabık bir surette inkişaf ettirmek faaliyetinin layetegayyer bir hedefi olacaktır. (...)*

Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır."

Bakan, dünyanın her tarafında ilköğretimin yalnız Bakanlık okullarında yapıldığını belirterek, bu nedenle medreselerin ibtidai kısımlarını ilga ettiğini söylüyordu.

Bu arada sorun basında tartışılırken, Bakanlık ve eğitim idareleri de ülkedeki medreselerin incelemesini yapıyorlardı. Maarif Vekili, 13 Mart 1924 tarihinde gazetelerde çıkan demeçlerinde, kapatılma emrini verdiği "medrese"lerin son durumunu şöyle anlatıyordu: Yönetmeliği, programı ve kadrosu olan 29 "Dârülhilâfe Medresesi" vardı. Bu medreseler "ibtidai", "ibtidai hariç" ve "dahil" adlı hazırlık kısımlarıyla "sahn" kısımlarından oluşuyordu. Öğrencilerin yarısından fazlası hazırlık kısmında kayıtlı idiler. Kapatılan medreselerde 16.245 öğrenci vardı. Bunlardan yaşları uygun olanlar ilkokullara ve liselerin ilkokul kısımlarına alınacaktı. Dârülhilâfe medreselerinin "ibtidai dahil" ve "hariç" sınıflarının öğrencileri de liseler ve ilköğretmen okullarına kaydedildi.

Bu arada şunu da kaydetmekte yarar var: Bazı anlatımlara göre Vasıf Bey medreseleri kapatma kararı verince "Onaltıbin asker kaçağının ocağını söndürdüm. Bundan duyduğum zevk, milli mücâdelenin o heyecanlı devirlerinde duyduğum en yüksek zevklerden daha büyüktü" demiştir. Bu 31 Mart olaylarını çağrıştırmaktadır. O zaman çıkarılan "Ahaz-ı Asker Kanunu" ile medrese öğrencisi olduğunu iddia eden ve elinde bu tür belge bulunan onbinlerce öğrencinin bir sınavdan geçirilerek, gerçek medrese öğrencilerine gene askerlik muafiyetinin sağlanacağı, medrese öğrencisi olmayan kişilerin askeri alınacağı hükmü vardı. 31 Mart olaylarının ana nedeni olmasa bile en büyük kışkırtıcısı olan bu neden gözden kaçırılmamalıdır. 31 Mart olayları bastırıldıktan sonra askere alınan bu kişilerin Balkan Savaşının kaybedilmesinde en önemli etmenlerden biri olduğu kanaatindeyim.

Hazırlık kısımları kapatılan Dârülhilâfe medreseleri yerine İmam-Hatip okulları kuruldu. Programlarını da Bakanlığın hazırladığı bu İmam-Hatip okulları, başlangıçta 29 tane idi. Giderek her ders yılında sayıları biraz daha azalan bu okullar, 1929-1930 öğretim yılında tamamen lağvedilmiştir.

Dârülhilâfe medreseleri dışında vilâyet, kaza ve köylerde 479 tane de "medâris-i ilmiye" var idi. Bu medreseler Şer'îye Vekâletine verilen ruhsat ile müderrisleri tarafından açılıyordu. Bu medreselerde program, sınıf ve kadro yoktu. Buldukları binalar eski ve sağlığa aykırı binalardı. Haklarında hiçbir bilgi olmayan ve resmî denetimleri yapılmayan bu medreseler, ilköğretim düzeyinde eğitim veriyorlardı. Memleket çocuklarını bu adamların ellerine teslim edemeyeceğini söyleyen Bakan, 11 Mart 1924'te hepsinin kaptılması için emir verdiğini belirtiyordu. Bunların öğrencileri de ilkokullara kaydedilecekti. Müderrislerinden gerekli niteliklere sahip olanlar, okullarda "Ulûm-u Diniyye" öğretmeni olabileceklerdi.

Bakan'ın büyük bir sevinç ve heyecan duyarak imza ettiği "medreselerin bir anda ve tamamen kapatılması emri" ülkenin her tarafında uygulanmaya başlandı.

Bu arada Adalet Vekili Necati Bey'in şer'î mahkemeleri lağvetmesi üzerine, Vasıf Bey de Mekteb-i Kuzat'ı kapatıyordu.

1924 Nisanı başlarında ise Adana ve Konya İmam-Hatip okulları öğrencileri, lise ve öğretmen okullarına geçmek istemişler; Bakan da bunların hepsinin liselere alınmaları için emir vermişti.

Medreselerin kapatılması aynı zamanda gençlerin gerçek gelişmelerine engel olan zararlı eğitim, inanç ve bâtıl fikirlerin de kaldırılması idi. Medreseler bu ülkede millî menfaat, millî duygu ve bilince daima yabancı kalmışlar ve ülkenin yabancı okullarla dolmasına engel olamamışlardır. Bu yabancı okullar, medreselerin bıraktığı boşluklardan yararlanarak Türkiye'ye yerleşmişlerdir.

Bu arada medreselerin kapatılması gerek Meclis'te, gerekse bazı basın organlarında sert eleştirilere uğruyordu. 1925 yılında Muallimler Birliği'nde bir konuşma yapan İsmet Paşa, bu yasayı hazırlayıp kabul ederken bunun yanlış yorumlanacağını, dinsizlik suçlamasına uğrayacaklarını, halkın tahrik edileceğini vs.. bildiklerini söylüyor ve şöyle diyordu: *"Fakat TBMM kararını verdi. Tedricen varılacak gayeleri tâcil etmek, inkılâp yapmaktır. TBMM'nin zarurî bir neticeyi bir kanun ile tâcil ve tespit etmesi, bir inkılâp addolunabilir. Bunu yapmak için arîz ve amîk düşündük. (...) Mugaletata, tezvirata boyun eğmek, itiraf-ı acz olurdu. İnkılâplar kâdir ve kâhirdir."*

Medreselerin asıl durumu, bütçe konuşmaları ve bütçe kanunu ile belirlendi. Meclis, Maarif Bakanının uzun açıklamalarından sonra medreseler hususunda bir tahsisat koymayarak medreselerin lağvını resmen kabul etti.

Bu arada Maarif Vekâleti, İkinci Meşrûtiyet döneminde Hakkı Paşa'nın sadrazamlığı, Hayri Bey'in de Şeyhülislâm ve Evkâf Nâzırı olduğu dönemde hazırlayıp kabul ettikleri bir yasayı tekrar gündeme getirdi. Bu yasa, cami ve mescid dışındaki vakıf bina ve arsalarının satılarak bedellerinin hayır kurumlarına harcanmasını öngörüyordu. Bakanlık bu eski maddelere şunları da eklemişti: Medreseler, Maarife devrolunmuştur. Medrese binalarından okula elverişli olanlar, derhal okul haline getirilecektir; okula uygun olmayanlar derhal satılarak paralarıyla okul yaptırılacaktır. Bu işleri vilayetler yapacaktır.

Medreseler kapatıldıktan sonra, Medrese-i Süleymaniye yerine İstanbul Dârülfünunu'nda bir İlâhiyat Fakültesi kurulmuştu.

1925 yılında da tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması üzerine Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Maarif Müdürlüklerine telgrafla gönderdiği emirde, kapatılan kurumların muhafaza ve yönetimi hakkında Yönetmelik gelinceye kadar bütün tekke, zaviye ve türbelere Maarif Müdürlerinin bakmasını ve bulduklarını deftere geçirmelerini istemiştir.

Medreselerin kapatılması, daha sonra yapılan yazı ve dil devrimlerini de mümkün kılmıştır. Medreseli bir Türkiye'de yazı ve dil devrimlerinin yapılabileceği hayal bile edilemez.

İmam-Hatiplerin kurulması ve gelişmesi

İmam Hatip okullarının serüveni 1924 yılında başladı. Laikliği yeni benimseme aşamasında olan bir toplumda din eğitiminin gerekliliğine inanan Mustafa Kemal Atatürk, medreselerin yerine dört sınıflı 29 adet İmam Hatip okulu açtı. Bir yıl sonra İmam Hatip sayısı 26'ya, iki yıl sonra 20'ye, üç yıl sonra da ikiye düştü. 1929-30 öğretim yılında ise son kalan İmam Hatip okulları da kapatıldı. Bu İmam-Hatip okulları program bakımından içinde Müzik (Gına), Fizik, Kimya, Edebiyat, Nebatat, Psikoloji vs. gibi dersleriyle ıslah edilmiş medrese programı görünümünde idi.

Çok partili rejime geçilmesinin ardından partilerde başlayan oy kaygısıyla birlikte, dönemin politikacıları İslami kesime yakın durmak adına bu okulları açmaktan çekinmedi. 1946'de çok partili hayata geçilmesiyle birlikte partilerde oy kaygısı başladı. İslami kesime yakın durmak isteyen liderler, İmam Hatip Liseleri konusunda yumuşamaya başladılar. 1948'de CHP, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından imam, hatip, vaiz ve yüksek din okulları açılması için Meclis'e kanun teklifi verdiler. Teklif sonucu İmam Hatip okulları açılmadı ancak 10 ay süreli İmam Hatip kursları açıldı. 1949 yılı başında dönemin iktidar partisi CHP Ankara ve İstanbul'da iki tane İmam Hatip kursu açtı. Bir süre sonra kurs sayısı sekize çıkartıldı. Din derslerinin eğitim-öğretim müfredatına konulması da bu döneme rastlar. Okulların dördüncü ve beşinci sınıflarında seçmeli olarak okutulmak üzere din eğitimi başladı. CHP'nin önerisi ile Ankara Üniversitesi bünyesinde ilk ilahiyat fakültesi açıldı.

Kuran Kursları ve İmam-Hatip okullarının 1949 yılındaki açılma tartışmaları arasında, o zamanki Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu TBMM'nde "Medreseleri açmayacağız, açtırmayacağız" diye bağırırken, Sebilürreşad dergisi de "Tahsin Banguoğlu milletin istediğini yapacaksın! İmam-Hatip ve İlahiyat medreselerini açacaksın!" diye şiddetli yazılar yazıyordu. Nihat Erim ve Tahsin Banguoğlu, din eğitimindeki bu yapılanmayı "Yeniden kurulacak bu medreseler için yanlış bir temel seçmişiz" diye eleştiriyorlardı.

1950 Demokrat Parti iktidara gelmesinin ardından mevcut İmam Hatip kurslarının yetersiz olduğuna kanaat getirip İmam Hatip okullarının açılmasını kararlaştırdı. Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş'ta ilk İmam Hatip okulları açıldı. 1951 yılında İmam Hatip okullarının dört yıllık ortaokul ve üç yıllık lise bölümü olmak üzere yedi yıllık bir dönemi kapsaması kararlaştırıldı. 1951-1959 Demokrat Parti lideri Adnan Menderes, 19 adet İmam Hatip okulu açtı.

Menderes döneminde başlayan tavizler, Demirel döneminde doruk noktasına ulaştı. Sağ partilerin yanısıra sosyal demokrat partiler de yeni İmam Hatip okulları açmaktan geri kalmadılar. 1958 yılında bu okulların sayısı 26'ya, 1969'da 71'e, 1997'de ise 600'e ulaştı. 1962-1963 İsmet İnönü döneminde yedi adet İmam Hatip okulu açıldı. 1965-1971 Süleyman Demirel, 46 adet İmam Hatip okulu açtı. 1971 Askeri darbenin ardından Necmettin Erbakan başkanlığındaki Milli Selamet Partisi (MSP) ile Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP koalisyon ortağı oldu. Ağustos ayında yeni bir düzenlemeyle, İmam Hatip okullarının dört yıllık orta kısımları kapatıldı. Lise süresi ise üç yıldan dört yıla çıkartılarak meslek lisesi haline dönüştürüldü.

1973–74 öğretim yılında CHP-MSP koalisyonu, İmam Hatip okullarının orta kısımlarını yeniden açtı ve İmam Hatip liselerine bütün üniversitelere giriş imkânı verdi. 1974 yılında 33 tane İmam Hatip okulu açıldı. 1974-1975 Bülent Ecevit, 29 adet İmam Hatip okulu açtı. 1975-1978 Süleyman Demirel, 233 adet İmam Hatip açtı. **1976 Kız öğrenciler de İmam Hatip okullarına alınmaya başlandı.** 1978-1979 Bülent Ecevit, dört tane İmam Hatip açılmasını kararlaştırdı.

İktidar partileri kimi zaman, İmam Hatip konusunda asker-siyaset dengesine göre bir strateji izledi. 12 Eylül sonrası görülen İmam Hatip sayısındaki artış, 28 Şubat döneminde aniden kesildi.